

ЖИВА ВОДА ПРИЧУ РОНИ

Ана Вукмановић, *У итрајању за извир-водом: слике воде у јужнословенској усменој лирици*, Академска књига, Нови Сад 2020

Најчешће су дела која израсту из докторских дисертација обимне и важне студије које су у себе упиле године истраживачког рада и велику посвећеност аутора. На примеру књиге *У итраји за извир-водом* имамо могућност да сведочимо о тачности ове тезе у проширеном смислу. Наиме, дело које поднасловом сугерише анализу лирских пасаж мотивастих сликом воде на просторима насељеним Јужним Словенима у себи обједињује истраживања које је Ана Вукмановић спровела пишући магистарску („Вода у обредно-митском слоју народне лирике”) и докторску тезу („Значења и функције границе у свадбеној усменој лирици”).

Студија Ане Вукмановић подељена је на седам целина у којима се испитује значај воде – од митских слика на чијим почецима стоји, до обреда који су посредовани песмама које сведоче о њеном значају у највећем броју човкових делатности. Централни део анализираног корпуса представљају песме забележене на просторима који се данас налазе у оквиру граница Србије, Хрватске, Црне Горе и Босне и Херцеговине. У 66 публикација (27 антологијских издања, 21 збирци, 9 периодичних публикација и 7 етнографских издања) садржана је комплексна поетика воде са свим многозначностима које ауторка побраја и класификује према сличности. Важност воде осликана је у бројним примерима који откривају да јој се човек од давнина обраћао као бићу, доживљавајући је „као митски прапочетак, извор живота..., природну силу, стихију која разара, границу или реално животно окружење”. Начин на који се значење воде активира условљено је начином живота оних који је посматрају и који са њом долазе у контакт, али и песничким контекстом.

Студија Ане Вукмановић ослања се на читање воде из велике лепезе могућности које се отварају не само због непостојања вероватноће да се ток заузда и њено пространство сагледа већ највише од свега захваљујући амбивалентности због које је вода и благотворна и разорна сила. Као остатак снага хаоса она је стихија, док је на супротном полу градивни елемент при мешењу хлеба, место на ком се рађају богиње и животно први подој. Просторне координате не могу показати њену ограниченост, што најбоље илуструје распон бинарних опозиција у оквиру којих воду можемо посматрати као подземну и надземну, чисту и нечисту, земаљску и небесну, ону која призива сећање и ону која носи заборав, живу и мртву итд. Бројне акватичке манифестације у виду реке, кише, језера, бунара, мора и транспоновање њихових потенцијала у усмену лирику сведоче о разноврсности тема којима је вода у њој посредована. Као „део митског хаоса и најстарији елемент” нашла се и у различитим

дискурсима које ауторка наводи, издвајајући вез на народној ношњи, где се манифестује у виду таласастих пруга. Значајан је и увид да је „сиње море”, које се одвајкада помиње као крајња граница несавладива за људе, некадашњи назив за далеко Црно море, будући да је потоњи придев за словенске народе одређење новијег датума.

Од најстаријег записа лирских стихова из Дубровачког архива (1462) до представа воде у песмама из првих деценија 20. века, Ана Вукмановић детектује све посебности везане за воду у јужнословенској усменој лирици, тумачећи их у складу са језичким изражајним средствима која су утицала на њихову структурну и значењску манифестацију. Да су границе у којима се вода може дефинисати порозне и пропуштљиве као и сама стихија која у посебним приликама може да се смири и заузда, говоре и различите могућности ишчитавања које се најчешће откривају у контексту. Тако мутна вода може бити извор несреће али и место драматичног преокрета, као што и бунар представља отвор ка оностраном ако је везан за гору, док је сасвим другачије маркиран уколико се налази у близини куће. Дунав као реално пространство и митско место, нарочито када је одређен као „бели”, може бити носилац двоструких значења – блиставошћу упућује на чисту воду, док димензија која га везује за мит најчешће сведочи о опасности ове реке, која је често перципирана и као море.

Вода као сакрално место јесте и простор на ком се потврђује магијска моћ речи, те је делотворно у њеној близини изрећи благослов, али и клетву. Будући да „поетика усмене лирике, њена сажетост и посредност израза не дозвољавају широке планове, приказе драматичних сукоба”, песме чувају фрагменте митопоетских представа које су у овој студији реконструисане у складу са обредима које посредно или непосредно призивају. Бројни етнографски налази консултовани при анализи помажу у формирању засебних увида о значају воде на различитим поднебљима, који се касније удружују у широку слику сродних веровања и обичаја. О њој певају лазарице, краљице, иванчице, додоле, прпоруше и крстоноше, крећући се у обредним поворкама и игром зазивајући добро време и берићет.

Иако наводи сва бића која настањују водене дубине и која се око водених површина крећу, Ана Вукмановић нарочиту пажњу поклања вили. Амбивалентна као и средина којој припада, вила се често приказује у својству демијурга или силе која се изненада појављује и решава или усложњава радњу. И њена делатност умногоне зависи од контекста приповеданог, те власт коју вила има над водом може ескалirati у опречне манифестације – од затрованости до додељене лековитости. За разлику од змије, која као симбол аморфног у песми најчешће има улогу узрочника болести, и змаја који је медијатор горње и доње воде и који може отети девојку у еротске сврхе које алтернирају свету свадбу, вила

је водено биће које се, према веровању, замеће од росе или снега маркираног хронотопом. Свака њена делатност је на неки начин акватичка, било да је то прављење кола у близини воде или успостављање водарине за иницијанта.

Човеков главни оријентир јесте граница захваљујући којој формира представу о свом и туђем. Воденој граници посвећен је велики део студије Ане Вукмановић и осим у поглављу које детаљно испитује њене особине и многоструке манифестације, овај феномен презентован је и допуњаван кроз целу књигу, где се граничност осликава као битан фактор у успостављању приче којој претходи везаност за одређене обредне радње. Заједно са мотивима високе горе и широког поља који моделују одвајање граничног од људског света, дубока вода представља комуникациони канал између онога што човеку припада и онога за чим жуди. Због тога савлађивање препрека зазива елементе који припадају домену бајке – помоћнике, искушења и повратак из света који је тешко досегнути. Будући да је прелазак границе најчешће везан за иницијацију у свадбеном коду, најбројније лирске илустрације везане су за умирање у свом досадашњем, а рађање у заједничком брачном животу. Девојка водени простор трансформише емоцијама, магијом биља, лепотом и прелази га помоћу магијских предмета, док момак „савлађујући природу постаје пандан културном јунаку” након решених тешких иницијацијских задатака. Чак и када песма нема свадбену тематику, присуство жене или мушкарца у њој активира акватичке представе плодности засноване на реалним искуствима људи, где се вода може јавити као симбол оплођујућег мушког семена или у виду женског принципа свеопштег зачећа и рађања. Међусобна интеракција полова остварује се бројним радњама од којих су најфреквентније прскање, умивање, даривање, купање и гурање у воду.

Осим најчешћих помена воде, чији су значај и симболика у песмама потврђени захваљујући интерполираним примерима из обредне праксе и бројних етнографских пасажа, Ана Вукмановић наводи и оне ретке али важне представе воде које се манифестују кроз сузе, кишу или било какву интеракцију са животињама. Интересантни су примери базирани на огрешењима о обреде (као што је купање покојника запрљаном водом лукшијом), којима се вода открива као битан чинилац успостављања посмртног мира.

Схватање воде као елемента који стоји на почетку света и учествује у његовом конституисању ауторка објашњава наводећи стихове карактеристичне за сваки аспект људског живота, а у којима је засведочен акватички потенцијал стварања како материјалних, тако и ствари које припадају домену метафизичког. Извир-вода из наслова студије део је формуле која усложњена може функционисати и као формула вишег реда и потврђивати свој значај у различитим примерима који је осликавају као границу – од еротског до опасног састанка у дивљини. Ауторка наводи

да се „у сусретима са лирским песмама откривају бројне акватичке слике, њихове варијанте, различита значења и њихове нијансе, рефлексни митопоетских представа, читава једна поетика воде”. Свака граница која се прекорачи, мост који се сагради, реч која се на води или у њеној близини изговори – важни су сигнали које је неопходно пратити при формирању тумачења. Због тога је још значајније настојање ауторке да у анализу уврсти све познате варијанте песама како би издвојила и описала представе о води које су се развијале на различитим поднебљима и које су биле прилагођаване широком спектру обредних ситуација.

Трагање за извир-водом поход је на велики и још увек недовољно откривени конгломерат прича које су образовале стихове о води који су нам данас познати. Студија Ане Вукмановић значајан је путоказ за све оне који су вољни да се на овај загонетан али занимљив пут отисну у потрази за новим читањима симбола и метафора уграђених у наше постојање. У *Истрајању за извир-водом* једна је од оних књига по којима се препознаје књижевни и истраживачки траг у времену и које сумирају заносе и пркосе народа на једном великом а сродном простору у трајању од неколико векова. Због тумачења успостављених око примера који воду потврђују као један од најважнијих и најдоминантнијих мотива у јужнословенској усменој лирици, ову књигу можемо посматрати као разјасницу за читање и разумевање елемента од ког смо и сами у највећој мери саздани.

Мр Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
marijanamajche@gmail.com

ПОЗОРИШНА ПРИЧА ТОДОРА МАНОЈЛОВИЋА

Бојана Поповић, *Тодор Манојловић и позоришће*, Банатски културни центар, Ново Милошево 2020

Позивајући се на шилеровски постулат слободе мисли и духовног самоопредељења, Тодор Манојловић био је привржен, још од гимназијских дана, позоришном свету. Опчињен сценом и глумом, позоришном имагинацијом и драмском књижевношћу, кроз рад књижевних друштава *Holnar* и *Dél*, Тодор Манојловић се бавио преводилаштвом и позоришном критиком, а касније, као секретар Народног позоришта у Београду и као секретар Опере, сарађивао је са великим позоришним именима – Миланом Гролом, Миланом Предићем, Станиславом Биничким, Стеваном